

DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN ANLATISINDAKİ PSİKOLOJİK ŞİDDET UNSURLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

AN EVALUATION OF THE ELEMENTS OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN THE
NARRATIVE OF DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN

ЭЛЕМЕНТЫ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ В НАРРАТИВЕ ПО ПОВОДУ
СЫНА ДИРСЕ ХАНА БОГАЧ ХАН

Âdem KAYA*

ÖZ

Geçmiş ilk insanlara kadar uzanan şiddet olgusu, bireysel ve toplumsal unsurlar barındırması bakımından karmaşık bir yapıya sahiptir. Herhangi bir canlıya bireysel ya da toplu zarar vermeyi amaçlayan, kasıtlı olarak yapılan eylemler şeklinde tanımlayabileceğimiz şiddet; tarih boyunca insan ile özdeşleştirilen bir eylem olarak varlığını devam ettirmiştir. Temelinde bireyin duygusal açıdan baskı altına alınması olan psikolojik şiddet, şiddet türleri içerisinde günlük hayatımızda en çok rastladığımız türlerden biridir. Fiziksel şiddet gibi görünür olmadığı için çoğu zaman fark edilmeyen bu şiddet unsurları, edebi ürünlerde değişik işlevler üstlenerek farklı şekillerde vücut bulmuşlardır. Oğuzların günlük hayatından düşmanla mücadelesine kadar geniş bir konu yelpazesinin yanı sıra Türk'ün düşünce yapısını, ideallerini, zaaflarını çarpıcı şekilde dile getiren Türk kültür ve edebiyat tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Hikâyelerinde de psikolojik şiddet unsurları farklı işlevlerle kendine yer bulmuştur. Birçok hikâyede olan ile olması istenen, otorite ile halk arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Halkın otoriteye boyun eğmesi ve anlaşma yolunu seçmesi huzursuzluğu sona erdirmiş, aksi durumlar ise huzursuzluğun çatışmaya dönmesine sebep olup otoritenin daha katı önlemler almasına -dolayısıyla şiddet eylemlerinin baş göstermesine- zemin hazırlamıştır. Bu çalışmada Dirse Han Oğlu Boğaç Han¹ anlatısında psikolojik şiddet unsurları, var olan toplumsal düzenin bozulmasıyla ortaya çıkan kaosu kişiler üzerindeki etkisi ve kahramanların bu baskıyla mücadelesi bağlamında incelenecektir. **Anahtar Sözcükler:** Dede Korkut Hikâyeleri, Boğaç Han, psikolojik şiddet, kaos, toplumsal düzen.

* **ORCID:** [0000-0002-5969-4831](https://orcid.org/0000-0002-5969-4831), Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Millî Eğitim Bakanlığı / Doktora Öğrencisi. Ardahan Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Türk Halk Edebiyatı, ademkaya2009@hotmail.com

Kaynak Gösterim / Citation / Цитата: Kaya, A. (2024). DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN ANLATISINDAKİ PSİKOLOJİK ŞİDDET UNSURLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* (62), 96-104. DOI: [10.17498/kdeniz.1470081](https://doi.org/10.17498/kdeniz.1470081)

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısındaki Psikolojik Şiddet Unsurları Üzerine...

ABSTRACT

The phenomenon of violence, which dates back to the first humans, has a complex structure regarding its individual and social elements. Violence, which we can define as intentional acts that aim to cause personal or collective harm to any living being, has continued throughout history as an action identified with human beings. Psychological violence, which is based on the emotional oppression of the individual, is one of the most common types of violence that we encounter in our daily lives. These elements of violence, which are often unrecognized because they are not visible, like physical violence, have taken on different functions in literary products and have been embodied in various ways. In addition to a wide range of subjects ranging from the daily life of Oghuzs to their struggle against the enemy, the elements of psychological violence have also found a place with different functions in the Dede Korkut Tales, which have an important place in terms of the history of Turkish culture and literature, which dramatically express the Turkish mindset, ideals and weaknesses. In many stories, what happened and what was intended to happen caused differences of opinion between the authority and the people. The people's submission to the authority and choosing the path of agreement ended the unrest, while the opposite situation caused the unrest to turn into conflict and paved the way for the authority to take stricter measures - hence the emergence of acts of violence. In this study, the elements of psychological violence in the narrative of Dirse Han Oğlu Boğaç Han will be analyzed in the context of the effect of the chaos that emerges with the disruption of the existing social order on individuals and the struggle of the heroes against this pressure.

Keywords: Dede Korkut Stories, Boğaç Han, psychological violence, chaos, social order.

АННОТАЦИЯ

Феномен насилия, существующий ещё с первобытного общества, имеет сложную структуру с точки зрения содержания индивидуальных и социальных элементов. Любой вид насилия, который можно определить индивидуально или в группе, продолжало своё существование как действие, идентифицируемое с человечеством на протяжении всей его истории. Психологическое насилие, которое по сути означает подвергание человека эмоциональному давлению, является одним из видов насилия, с которым мы чаще всего сталкиваемся в нашей повседневной жизни. Элементы насилия, часто остающиеся незамеченными как незаметные и как физическое насилие, в литературных произведениях взяли на себя разные функции и стали по-разному воплощаться. Элементы психологического насилия с разными функциями нашли место в «Историях Деде Коркута», занимающих важное место в истории турецкой культуры и литературы. В них ярко выражаются структура мышления, идеалы и слабости тюрков, а также широкий спектр сюжетов из повседневной жизни огузов до их борьбы против своих врагов. Во многих историях происходящее в настоящем и то, что должно было произойти, вызвали разногласия между властью и народом. Подчинение народа власти и выбор пути согласия положили конец волнениям. Однако, бывало, когда случаи волнения переросли в конфликт и открывали властям возможность принять более строгие меры, следовательно случались акты насилия. В данном исследовании элементы психологического насилия в повествовании о Богач-хане, сыне Дысе-хана, рассматриваются в контексте воздействия хаоса, возникшего с нарушением существующего социального порядка, борьбы героев против насилия и угнетения.

Ключевые слова: Истории Деде Коркута, Богач Хан, психологическое насилие, хаос, социальный порядок.

GİRİŞ

En eski devirlere kadar izini sürebileceğimiz şiddet ve saldırganlık olgusu, tarih boyunca insan hayatında kendisine yer edinmeyi başarmıştır. İkel toplumlarda insanın beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının tehlikede olduğu anlarda -koruma amaçlı- ortaya çıktığı düşünülen şiddet, öngörüldüğü gibi kültür seviyesi yükseldikçe azalma göstermemiş, aksine değişik şekillerde ve yoğunluğu artarak devam etmiştir. Şiddet, bireysel ve toplumsal unsurlar barındırması bakımından karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu karmaşıklık şiddetin tanımının yapılmasını da zorlaştırmaktadır. Görüldüğü topluma ve zamana göre farklılıklar gösteren şiddet, değişik şekillerde tanımlanmıştır. Arapça kökenli bir kelime olan şiddet; Kamus-ı Türkî'de “*Sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma*” (Sami, 1317: 771), Türk Dil Kurumu sözlüğünde “*Bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğinlik, sertlik.*”, “*Hız*”, “*Aşırılık*”, “*Karşı görüşte olanlara inandırma ve uzlaştırma yerine kaba kuvvet kullanma*” (TDK, 2011: 2223), Ferit Devellioğlu Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügati'nde “*Sertlik, katılık, fazlalık, sıkılık, inandırma, sözle yola getirme yerine kaba kuvvet kullanma*” (Devellioğlu, 2001: 997), Felsefe Sözlüğünde “*Aşırı korku yaratma, bir toplumun ya da bir topluluğun hatta bir kişinin direncini kırmak için bozgun yaratıcı maddi ve manevi yöntemler uygulama. Büyük korku yaratan nesne ya da eylem*” (Timuçin, 2004: 446) olarak tanımlanmıştır.

Şiddet eylemi birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Özcan Köknel, “Bireysel ve Toplumsal Şiddet” adlı eserinde şiddeti düşmanlık, nefret ve öfke gibi duygu duyumlarının etkinlik kazandığı saldırganlık biçimi olarak tanımlayarak saldırganlığın canlıların içgüdülerinden biri olduğunu ve belli ölçülerde yaşamı sürdürmek için gerekli itici gücü sağladığından bahseder (1996: 20).

Şiddet bireysel olduğu kadar toplumsal özellikler de gösterebilmektedir. Y. Michaud (1991: 9)'a göre şiddet, münasebetlerin karşılıklı olduğu ortamlarda taraflardan birinin diğerlerinin maddi veya manevi değerlerine doğrudan ya da dolaylı olarak belli oranda zarar vermesi amaçlamasıdır.

E. Debarbieux, şiddeti “*Belli bir döneme, bir sosyal ortama, özel koşullara göre değişen bir olgu*” (2009: 108) olarak tanımlayarak değişen koşulların ve zamanın şiddeti de şekillendirdiğinden bahseder.

Yücel Dursun (2011: 3) şiddetin güç kullanımı ve kuvvet özelliğini vurgulayarak şiddeti istenmeyen, kasıtlı, planlı ve de yıkıcı ve zarar verici enerji ve kuvvet kullanımı olarak tanımlarken Doğu Ergil, bir kişi veya topluluğun fiziksel ve ahlaki bütünlüğüne, mülkiyetine, kültürel veya sembolik değerlerine karşı, herhangi bir birey, grup ya da örgütlü bütünlük tarafından verilen veya fiziksel ya da psikolojik acıyı şiddet olarak değerlendirilmektedir (2001: 40).

Tarih boyunca insan ile neredeyse özdeşleştirilen eylemlerden biri olan saldırganlık ve şiddet pek çok sebebe bağlanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Kişinin içinde yaşadığı toplumdaki düzensizlik ve kargaşa şiddeti sürekli besleyen bir kaynak olmuştur. Şiddetin kaynağı konusunda kalıtsal ya da çevresel faktörlerin etkili olduğu konusunda farklı tezler ileri sürülmüştür. Yani şiddet kimi araştırmacılara göre doğuştan sahip olunan kimilerine göre ise toplumsal kaynaklı bir yetidir. Saldırganlık ve şiddetin kaynağını açıklamaya yönelik yapılan çalışmalarda yoğun olarak biyoloji, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinden yararlanılarak elde edilen veriler üzerinden anlamlandırma ve değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Biyolojik temelli araştırmalar, şiddetin kaynağını beynin işleyişiyle ilişkilendirerek hormonların, iç salgı bezlerinin ve genetik yapının saldırganlık ve şiddet üzerindeki etkisine yoğunlaşmışlardır. Yavuz, iç salgı bezlerinin endişe, kaygı, korku, kızgınlık, öfke gibi duygu durumu düzeylerinin değişmesine veya yükselmesine sebep

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısındaki Psikolojik Şiddet Unsurları Üzerine...

olduğu, bunun da saldırganlığı artırdığı, insanı Şiddet eylemlerine daha yatkın duruma getirdiğini belirtir (2000: 74).

Psikolojik açıdan saldırganlık ve Şiddeti açıklamaya çalışan araştırmacılar eylemi harekete geçirenin bir güdü olduğunu savunurlar. “*Saldırganlık bütün canlılarda ortak olan içgüdü, dürtüdür. Saldırganlık, beslenme, korunma, cinsellik içgüdülerinin altında yer alan, onları birleştirip bütünleştiren bir alt içgüdüdür*” (Balcıoğlu, 2001). Doğumdan itibaren var olan saldırganlık güdüsü, canlının temel ihtiyaçların tehlikede olduğunu düşündüğü durumlarda ortaya çıkar ve tehdit ortadan kalktığında saldırganlık da son bulur.

Sosyolojik araştırmalarda, saldırganlık ve Şiddetin doğuştan getirilen bir güdü olmadığı, sonradan kazanılan ve çocukluktan başlayarak ölene kadar içinde yaşanılan çevrenin etkisiyle Őekillendiđi görüşü hkimdir. Sosyal ğrenme kuramına göre bireyin davranışlarında içinde yaşadığı çevrenin etkisi son derece önemlidir. Birçok davranış gibi Şiddet de kişinin çevresindeki örnekleri gzlememesi ve onları taklit etmesi Şeklinde gerçekleşir.

PSİKOLOJİK ŞİDDET

Psikolojik Şiddet, sosyal yaşamımızda en fazla karşılaştığımız Şiddet türlerindedir. Temelinde bireyin değişik yöntemlerle, duyuşal açıdan baskı altına alınması ve bu baskının kişide ruşsal hasarlar bırakması bulunmaktadır. “*Bir kişiyi sözle aşağulamak, küçük görmek, kırıcı bir Şekilde eleştirmek, bağırmak, kırıcı lakaplar takmak, incitmek amacıyla alay etmek, kusurlarını toplum içinde yüzüne vurmak, taklit etmek, tehdit etmek, zorlamak, sürekli suçlamak, sözlü psikolojik Şiddet rnekleridir*” (Polat, 2016: 31). Psikolojik Şiddet, fiziksel Şiddet gibi görünür olmadığı için çoğu zaman fark edilmez. “*Duyguşal Őiddette, fiziksel ve cinsel Őiddette olduğu gibi somut fiziksel bulgular bulunmamaktadır. Bu Şiddet türü insanı zihinsel, duyguşal ve ruşsal açıdan zedeleyen söz, tavır ve davranışları içermektedir*” (Kurşun, 2016: 13).

Oğuzların günlük hayatından düşmanla mücadelesine kadar geniş bir konu yelpazesinin yanı sıra Trkn düşünce yapısını, ideallerini, zaaflarını çarpıcı Şekilde dile getiren Türk kültür ve edebiyat tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Dede Korkut Hikâyelerinde farklı Şiddet türlerinden unsurlara rastlamak mümkündür (Balkaya, 2023: 40-120). Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatısı, içerdiği psikolojik Şiddet unsurları bakımından Dede Korkut Hikâyeleri içinde önemli bir yere sahiptir. Anlatıda psikolojik baskı unsuru, var olan toplumsal düzenin bozulmasıyla ortaya çıkan kaosun kişiler üzerindeki etkisi olarak kendisini göstermektedir. Hikye, Bayındır Han’ın yılda bir kez düzenleyip Oğuz beylerini misafir ettiği ziyaretle başlar. Ziyafette oğlu olan ak otağa, kızı olan kızıl otağa, oğlu kızı olmayan kara otağa kondurulur. Davet edilenlerden biri de Dirse Han’dır. Ancak Dirse Han hiç beklemediği bir Şekilde karşılanır: “*Bayındır Hanın yiğitleri Dirse Han’ı karşıladılar. Getirip kara otağa kondurdular. Kara keçe altına döşediler. Kara koyun yahnisinden önüne getirdiler. “Bayındır Han’dan buyruk böyledir Han’ım!” dediler*” (s. 22). Bu durum Dirse Han’ın hiç de hoşuna gitmez. Kara rengi olumsuzluğu ve uğursuzluğu temsil eder. “*Kara bir yıkım işaretidir. Geleceğin yıkımıdır. Kazanılmış, uğruna çok fazla emek edilmiş olan tüm varlık alanının yok olmasıdır*” (Aşkaroğlu, 2013: 129). Ziyafette seçilen renkler toplumsal düzen içinde itibar bakımından bugünkü anlamda protokol düzenini ifade eder ve kara rengi en sonda yer almanın ve dışlanmışlığın en belirgin hlidir. Dirse Han yiğitliğini, hünerini kanıtlamış ve ziyafete çağrılmayı hak etmiş bir Oğuz beyidir. Kara otağa kondurulması ve kendinden aşağı kimselere daha fazla hürmet gösterilmesi, beylerin çocuklu ve çocuksuz diye ayrılması Dirse Han üzerinde psikolojik bir baskı oluşturur. Balkaya’ya göre bu durum psikolojik Şiddetin vardığı son noktalardan olan

toplum içinde gururun kırılması ve küçük düşürülmeyi simgeler (2023: 77). Burada psikolojik baskının yönü Bayındır Han'dan Dirse Han'a doğrudur. Bayındır Han'ın böyle bir tutum içinde olmasının sebebi töreyi yani Tanrısal nizamı devam ettirmek ve doğabilecek muhtemel problemler için önlemler almaktır. Otorite sahibinin renkleri kullanarak beylerine verdiği mesaj soyun devamı üzerinedir. Soyun devamı da ancak aile birliğinin teminatı olan çocuğun olmasına, nesli devam etmesine bağlıdır. Ailede bütünlük sağlanırsa toplumda da sağlanır. Bayındır Han'ın yapmak istediği ya da önceden fark edip kurallar koyduğu gerçek budur. Çocuğun olmaması dar anlamda aile bütünlüğünün, geniş anlamda toplumsal bütünlüğün sağlanamaması tehlikesidir. Bayındır Han'ın amacı soyun devamı konusunda bilinçli beyleri onurlandırmak, bu bilinç düzeyine ulaşmamış olanları da uyarmaktır.

Bayındır Han'ın uygulamalarına bir anlam veremeyen Dirse Han bu durumu sorgular: "*Bayındır Han benim ne eksikliğimi gördü, kılıcımdan mı gördü soframdan mı gördü*" (s. 22). Kendisine göre beyliğin gereklerini yerine getirmiş yiğitliğinde, hünerinde, adaletinde; cömertliğinde, misafirperverliğinde, yardımseverliğinde bir noksanlık yoktur. Ancak eksikliğin sebebi çocuğunun olmaması yani ocağın batması ve soyun devam etmemesi tehlikesidir. "*Ailenin ocağını tüttürecek olan, yani, soyun devamını sağlayacak olan erkek çocuktur. Erkek çocuk yoksa "ocak" batar*" (Altınkaynak, 1999: 65). Türk toplumunda ailenin devamlılığı erkek çocukla sağlandığı için erkek evlat, kişinin toplumdaki saygınlığı bakımından son derece önemlidir.

Dirse Han daha önce karşılaşmadığı bir durumla karşı karşıyadır. Yiğitliği ve cömertliğiyle sınıanıp Oğuz içinde sahip olduğu itibarı şimdi çocuğu olmadığı için zedelenmiş ve bundan önceki kazanımları da yok sayılmıştır. Bir anlamda konfor alanı ve düzeni bozulmuştur. Kişinin süregelen düzenin bozulması bir eksikliğe sebep olur. Bu durum o insanda tedirginlik ve kaygı yaratır. Dengenin yeniden kurulabilmesi için gereksinmelerin giderilmesi veya doyurulması gerekir.

Oğuzlar, bozkır kültürü gereği sürekli tetikte ve hareket hâlinindedir. Durağanlık ve gevşeklik en büyük tehlikedir. "*Alp tipinin kılısal yönü en önemli özelliğidir. Devamlı hareket halindedir ve durmak, uyumak, eylemek onun için adeta ölümdür*" (Korkmaz, 2016: 18). Bu durum Oğuz'un sosyal hayatında da kendini gösterir. Yeniliklere ayak uydurabildiği sürece zorlu yaşam mücadelesine galip gelebilir. Dirse Han'ın çocuğunun olmaması sebebiyle itibar görmemesi "bey" olma kriterlerinin de değiştiğinin bir göstergesidir. Yeni düzende Dirse Han'ın özellikleri artık bey olmak için yeterli değildir. "*Dirse Han'ın kılıç ve sofraya dayalı yeterlilik savunması, temsil edilen kültürün yapısı için eksik kalır*" (Deveci, 2016: 31).

Bayındır Han'ın "*Oğlu kızı olmayana Tanrı Teala beddua etmiştir, biz de beddua ederiz*" (s. 22) şeklindeki savunması, ilahi bir emri yerine getirmesiyle ilgilidir. Otoritenin, siyasi birliğin ve sosyal organizasyonun odak noktası (Eliuz, 2001: 70) olan Bayındır Han, Tanrı'nın emrini yerine getirdiğini belirterek sorunun çözümü için yine Tanrısal kudreti işaret eder. Aslında çocuksuz aileler tamamıyla toplum tarafından dışlanmamış, sadece onlara içinde çözümün ipuçlarının da saklı olduğu bir uyarı yapılmış, Tanrı'nın gönüllü hoş edilirse (Tanrı beddua etmezse) biz de beddua etmeyiz ve sorun çözülmüş olur, mesajı verilmeye çalışılmıştır.

Dirse Han'ın içinde bulunduğu durum olan çocuksuzluk pek çok destan ve halk hikâyesinde yer almaktadır. Burada diğerlerinden farklı olarak çocuksuzluk bir eksiklik ve kusur olarak görülmüş, kişinin toplum nazarında itibarın zedelenmesine sebep olmuştur. Değişen toplum yapısında yiğitlik ve cömertliğin beylik için yeterli olduğunu düşünen Dirse Han bu duruma tepki gösterse de kendisine sunulan dinî-ilahi gerekçeler durumu kabullenmesini sağlamıştır; çünkü bir Oğuz beyinin töreye, ilahi düzene ve onun yeryüzündeki temsilcisi Bayındır Han'a karşı gelmesi söz konusu değildir.

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısındaki Psikolojik Şiddet Unsurları Üzerine...

Halk anlatılarında kahramanların karşılaştıkları sorunlar karşısında gösterdikleri sağduyu ve üretebilecekleri çözümler maceranın devamını sağlamaktadır. Hikâyede Dirse Han'ın en büyük destekçisi eşidir. Eşi, Dirse Han'a beyliğin emarelerinden olan cömertliği, paylaşmayı ve ziyafet vermeyi hatırlatarak bir ağız dualının hayır duasıyla çocuklarının olabileceğini telkin eder. Dirse Han, “*Dişi ehlinin sözü ile*” (s. 24) Tanrı'nın gönlünü alma yolunu seçerek gazabından kurtulmayı amaçlar. “*İlkel dinlerde insanlar, Tanrı/Tanrıların gazabını dindirmek ya da işlemiş oldukları suçların cezasından kurtulmak için kurban eyleminde bulunmuşlardır. Kurbanı bir tür gönül alma vasıtası olarak kullanmışlardır*” (Bekki, 1996: 26). Sonunda Tanrı'nın kargışı alkışa döner ve Dirse Han bir erkek evlat sahibi olur.

Hikâyedeki bir diğer psikolojik Şiddet örneği kırk yiğidin Boğaç'a haset etmesi ve Dirse Han'a uyguladıkları baskıda kendini gösterir. Boğaç, on beş yaşına geldiğinde adımı almış, yiğitliğini kanıtlamış ve toplum içinde kendine yer edinmiş bir beye dönüşmüştür. Zamanla babasının kırk yiğidini amaz olması yiğitler üzerinde baskı oluşturur ve onların “yoksunluk” hissine kapılmasına sebep olur. “*Yoksun olma durumu, mahrumluk, mahrumiyet*” (TDK, 2011: 2601) olarak tanımlanan yoksunluk, yiğitlerin saldırgan davranışlar sergilemesine ve Őiddete başvurmalarına sebep olur. “*Saldırganlık, huzursuzluk karşısında gösterilen ilk ve karakteristik tepkidir. Saldırganlık huzursuzluğun tahrik gücü, tepki girişiklik (inretferance) derecesi ve yol açtığı tepki ile doğru orantılı azalır veya çoğalır.*” (Michaud, 1991: 70). Saldırganlık doğrudan huzursuzluğun kaynağına yönelir ve bir an önce tehdidin veya huzursuzluğun son bulması amaçlanır.

Hikâyenin başında Dirse Han için bir sorun olan toplumdaki değişim ve yeni düzen artık kırk yiğit için bir sorun hâline gelmiştir. Boğaç'ın kendi kırk yiğidiyle iş görür, akın yapar olması güç dengelerinin değiştiğini göstermektedir. Daha önceleri Dirse Han'la birlikte güç ve iktidarı paylaşan yiğitler sahneye Boğaç'ın çıkmasıyla ikinci plana itilmiş ve Boğaç'ın egemen olduğu yeni düzende yerlerinin olmadığını fark etmişlerdir. Kendilerini engellenmiş hisseden yiğitler, yalan ve iftiralarla sorunu çözmeye çalışırlar.

“*Saldırgan davranış sergilemenin bir sebebi de kişinin istek ve gereksinmelerinin engellenmesidir. Bu durumda engellenen varlığa ya da duruma Şiddet kullanarak ulaşma ve doyum sağlama amaçlanmaktadır. Engellenmeden doğan gıpta ve kıskançlıktan doğan Őiddette kendisinin istediği ama sahip olmadığı şeylere bir başkasının sahip olması durumu söz konusudur. Hz. Yusuf'la kardeşlerinin öyküsü kıskançlık ve gıptaya örnek olarak gösterilebilir*” (From, 1994:20).

Kırk yiğit, ilk problemde Dirse Han'ın yaptığı gibi var olan sorunu kabullenip sağduyu ile hareket etmek yerine haset edip yalan ve iftiralarla saldırganlığı seçmişlerdir. Deveci, bu durumu *bireysel görelı yoksunluk ve kolektif görelı yoksunluk* kavramlarıyla açıklar. Ona göre Bayındır Han ile Dirse Han arasındaki çatışma kolektif davranışa dönüşmemiştir. (Burada Dirse Han'ın töreye karşı gelmemesi ve eşinin öğütlerini dinlemesi de etkilidir.) Kırk yiğit ile Boğaç arasındaki çatışmada kolektif görelı yoksunluk söz konusudur ve bu duygu başkaldırıya dönüştüğu için sistemi zorlamaya başlamıştır. Artık *kırk yiğit, namert kırk yiğide* dönüşmüştür (2016: 34-35). Yalan ve iftiralarla dolu planlarını uygulamaya koyulan namert kırk yiğit, “*Gene bizim izzetimiz, hümetimiz onun babasının yanında hoş olur*” (s. 26) diyerek başarılı olmaları hâlinde eski güç ve itibarlarını geri kazanmayı amaçlamışlardır.

Yiğitler, Boğaç'ı Dirse Han'a kötülemeye başlar ve Dirse Han yalanlara kanarak “*Varın getirin, öldüreyim*” (s. 27) şeklinde etraflıca düşünmeden hükmünü verir. Dirse Han'ın böyle bir hüküm vermesinde namert kırk yiğidin “*seni çağırır, sana müthiş gazap eyler*” (s. 27) ifadelerinden anlaşılacağı üzere Dirse Han'ı Bayındır Han'ın gazabıyla tehdit etmesinin de etkisi vardır.

Dirse Han'a göre mutlak otoritenin ve gücün sembolü olan Bayındır Han'a yapılan saygısızlık düzeni bozacaktır, bu sebeple töreyi bozan oğlu da olsa cezalandırılması gerekmektedir. Dirse Han için kendisini kara otağa kondurulmaktan kurtaran bir anlamda yüzünü ak eden oğlu şimdi Bayındır Han'ın gazabına uğramasına sebep olabilecek bir tehlide dönüşmüştür. Bu durum Dirse Han'ın psikolojik bir çatışma yaşamasına sebep olmuş ve üstesinden gelemediği bu duygusal ikilem, doğru kararlar almasına da engel olmuştur. Oğlunu öldürmeye karar verecek kadar baskı altında olan Dirse Han, beylik vasıflarını kaybettiğini yanlış kararlar alarak göstermiştir. Sorun karşısında etraflıca düşünmeden “*Aklı şaşmış şuuru yitmiş*” (s. 35) biçimde istişare yolunu seçmeden kararlar alması doğruyla yanlış ayırt edemediğini göstermiştir. Dirse Han'ın oğlunu bulmak konusunda gerekli hassasiyeti göstermemesi üzerine han babasından yardım alarak oğlunu bulmak isteyen eşinin “*Han babamın katına ben varayım/ Ağır hazine bol asker alayım/ Azgın dinli kafire ben varayım*” (s. 30) sözüne cevap bile veremeyecek kadar pasif kalması psikolojik şiddetin boyutunu gözler önüne sermektedir.

Dirse Han'ın namert kırk yiğidi tarafından tutsak edildiğini öğrenen karısı, Boğaç'a babasını kurtarması gerektiğini söyler. “*Babanı o kırk namerten kurtar/ Yürü oğul, baban sana kıydı ise, sen babana kıyma*” (s. 33). Normal şartlarda Boğaç'ın canına kastettiği için babasından öç alması gerekirken annesi sayesinde törenin gereğini yapıp babasını kurtarması toplumun düzen ve otoritesi için öç almaktan vazgeçmeyi yani lider olabilmeyi simgelemektedir. “*Oğuz geleneğine göre annesinin öğütlerini dikkate alması ve düzeni sağlamak için hazırlık yapması, bir liderde olması gereken özelliklerin harekete geçtiği anlamına gelir*” (Deveci, 2016: 43-44). Boğaç, babasının düşmanlığına öç duygusuyla düşmanca karşılık vermek yerine Oğuz'un töresi gereğince hareket eder. “*Yaratıcı biçimde yaşayan yani hayatın devamında kendini sorumlu hisseden, üreten insan; zarar görmüş, hırpalanmış da olsa ilk etapta öç almayı düşünmez, üretme isteği öç almayı engeller*” (From, 1994: 21). Dirse Han'ın aksine olağanüstü durumlar karşısındaki tutumu ve aldığı doğru kararlar Boğaç'ın, Oğuz içinde bey olmayı hak ettiğini göstermiştir. Bu sebeple sorumlulukları artan ve bey oğlu olmaktan çıkıp lider vasıflarını kazanan Boğaç, öç almak yerine bağışlamayı, hayatın ve törenin devamını tercih eder.

SONUÇ

Töre, Türk ulusu için vazgeçilmez bir unsurdur ve törenin devamlılığı esastır. Töresini kaybetmiş bir ulus var olamayacağı için törenin devam ettirilmesi yöneticilerin birinci önceliğidir. Anlatıda değişen toplum düzeni ve bu değişim karşısında bireylerin gösterdikleri tepkiler neticesinde oluşan çatışmalar ele alınmıştır. Hikâyede Bayındır Han; toplumsal sürekliliği, düzeni ve kontrolü sağlamak amacıyla hareket eden ve yeri geldiğinde ilahi referanslı tedbirler almaktan çekinmeyen otoriteyi temsil eder. Dirse Han, Boğaç ve kırk yiğit değişen yeni toplum düzeni karşısında takındıkları tutum ve sergiledikleri eylemlerle sınınanlar grubundadır. Boğaç karşılaştığı güçlükler karşısında sağduyulu davranıp törenin devamı için öç alma duygusunu bile dizginleyebilmiş bir bey olarak imtihandan başarıyla çıkmasına rağmen Dirse Han, Bayındır Han ile olan çatışmadan eşinin yardımı sayesinde kurtulmasına karşın kırk yiğidi ile olan mücadelesinde basiretli bir tavır ve liderlik sergileyemediği için başarısız olmuştur.

Boğaç, kaos ortamının ürünü olan psikolojik baskıdan annesinin yardımıyla kurtularak erginlenme-lider olma mücadelesini başarıyla tamamladığını gösterir. Boğaç açısından psikolojik şiddet, benlik mücadelesinde yüzleşerek olgunluğa bir adım daha yaklaşmasını sağlayan gölgeyi temsil eder. İnsanın karanlık yönü olan gölge, onu sürekli engellemeye ve yolundan döndürmeye çalışır. Böyle bir durumda yapılması gereken ilk iş

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısındaki Psikolojik Şiddet Unsurları Üzerine...

kişinin gölgesiyle barışabılabilmektedir. Bunu başarabilen bir kahraman için gölge, erginlenme yolundaki bir engel olmaktan ziyade faydalı bir araca dönüşebilir.

Hikâyede psikolojik baskı unsuru var olan toplumsal düzenin bozulmasıyla ortaya çıkan kaostun kişiler üzerindeki etkisi olarak kendisini göstermektedir. Olan ile olması istenen çoğu zaman otorite ile halk arasında fikir ayrılıklarına sebep olur. Halkın otoriteye boyun eğmesi ve anlaşma yolunu seçmesi huzursuzluğu sona erdirir. Aksi bir durum ise huzursuzluğun çatışmaya dönmesine sebep olur ki bu da otoritenin daha katı önlemler almasına sebep olur. Hikâyenin başında Bayındır Han ile Dirse Han arasında yaşanan gerginlikte Bayındır Han'ın dini referanslarla koyduğu kurallara Dirse Han'ın önceleri itiraz edip daha sonra eşinin telkinleriyle boyun eğmesi, muhtemel bir çatışmayı önlemiş ve otoritenin gücünü pekiştirmiştir. Dirse Han'ın kırk yiğidi ve Boğaç ile olan mücadelesinde Dirse Han, duygularına kapılarak akılcı kararlar veremediği için toplumu kaosa ve çatışmaya sürüklemiş, Şiddet eylemlerine engel olamamıştır.

Dirse Han'ın eşi, her sorun çıktığında çözümün üretildiği merkezde yer almıştır. Aklı, sağduyu ve aile birliğini temsil etmektedir. İlk sorunda Dirse Han'a yol gösteren ve sorunun çözülmesine katkı sağlayan Dirse Han'ın eşidir. Yine Boğaç'ın babası tarafından vurulmasından sonra oğlunu bulan ve Hızır'ın yardımıyla iyileştiren, oğlu iyileştikten sonra da babasını kurtarması gerektiğini öğütleyen de yine aynı kişidir. Annesinin Boğaç'a öç almayı bir kenara bırakıp babasını kurtarmasını söylemesinin sebebi sadece eşini kurtarmak değil aynı zamanda baba-oğul arasındaki sorunun sebebi olduğunu gördüğü namert yiğitlerin cezalandırılmasını istemesidir. Buradaki çatışma baba-oğul arasındaki iktidar mücadelesi değildir. Dirse Han'ın liderlik özelliklerini kaybetmesi sebebiyle kırk yiğidin psikolojik Őiddetine maruz kalarak yanlış kararlar verilmesiyle ilgilidir. Dirse Han'ın oğlunun kendi yerine geçmesiyle ilgili bir endişesi ya da oğluyla giriştiği bir taht kavgası söz konusu değildir. Böyle bir düşünce hikâyenin genel anlayışına da ters düşmektedir. Erkek çocuğu olmadığı için Bayındır Han'ın davetinde kara çadıra kondurularak onuru kırılan bir beyin oğlu ile iktidar mücadelesine girişeceği düşüncesi yanlışdır. Dirse Han'ın içinde bulunduğu durum aslında yanlış yönlendirildiği için sağlıklı kararlar alamadığını gösterir. Onun amacı törenin gereklerini yerine getirerek devamlılığını sağlamak ve Bayındır Han'ın gazabına uğramamaktır. Dirse Han'ın en değerli varlığı olan oğlunu öldürebilecek duruma gelebiliyor olması töreye bağlılığının bir göstergesidir. Lider olma vasıflarından birçoğuna sahip olmadığı anlaşılrsa da Dirse Han'ın Bayındır Han'a ve onun iktidarına bağlılığı tamdır. Bu durumu iyi bilen en yakınındaki kırk yiğit de hanın zaaflarını iyi kullanmış ve onu hata yapmaya zorlamıştır. Hikâyenin genelinde Dirse Han'ın yoğun bir şekilde psikolojik baskı görmesine sebep olan hatalarını; sorun karşısında çözüm için istişare etmeme, kolektif davranış sergilememe, aklı kullanmama, gelecek hakkında öngörüde bulunmama, olaylardan ders çıkarmama, sağduyu gösterip öfkesini kontrol edememe olarak sayabiliriz.

Dirse Han, oğlu Boğaç ile olan mücadelesinde ilk problemde yaptığı gibi sorunun çözümü için eşiyle konuşma yolunu seçmemiş, ondan Boğaç'ı uygunsuz davranışları konusunda uyarmasını istememiştir. Böyle yapmış olsaydı büyük olasılıkla Dirse Han'ın eşi Boğaç ile görüşecek ve olaylar büyümeden tatlıya bağlanacaktı. Ancak namert kırk yiğidin belki de bu ihtimali öngörerek "*al şarabın keskininden içti, anası ile sohbet eyledi, babasına kast eyledi*" (s. 27) sözleriyle Dirse Han'a eşini kötüleme yoluna gitmesi, Dirse Han'ı bu karardan vazgeçirmiştir.

Psikolojik Şiddet unsurları hikâyede farklı anlamlar kazanmış ve değişik işlevler üstlenmiştir. Duygusal baskı unsurları, Boğaç Han'ın lider olduğunu kanıtlayabilmesi için aşması gereken en büyük engeli simgelerken Dirse Han açısından Bayındır Han tarafından kendi eksikliğini görüp derdine çareler bulmasına yardımcı olabilecek ilahi referanslı bir uyarıyı temsil etmektedir. Öte yandan Bayındır Han'ın törenin devamını sağlamak, toplumsal

düzeni korumak ve iktidarını pekiştirme aracı olarak kullandığı psikolojik şiddet, namert kırk yiğit için varlık sebepleri olan Dirse Han'ın yanındaki statülerini koruyabilmek amacıyla başvurdukları tek çare olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- ALTINKAYNAK, E. (1999). Avşar Ağıtlarında “Ocak” ve “Ocak”ın Çocuklarla İlişkisi, 3. Uluslararası Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni Kitabı. s. 65.
- AŞKAROĞLU, V. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinden Dirse Han Oğlu Buğaç Han Anlatısı Üzerine Simgesel / Arketipsel Bir Çözümleme. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 1(17), s. 120-132.
- BALCIOĞLU, İ. (2001). Şiddet ve Toplum. İstanbul: Bilge Yayıncılık.
- BALKAYA, A. (2023). Dede Korkut Hikâyelerinde Şiddet İşlevsel Bir Okuma, Ankara: Fenomen Yayınları.
- BEKKİ, S. (1996). Türk Mitolojisindeki Kurban, Akademik *Araştırmalar*, Yıl 1, (3), s.16-28, Erzurum.
- DEBARBIEUX, E. (2009). Okulda Şiddet: Küresel Bir Tehdit. Çev. İsmail Yergüz. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEVECİ, M. (2016). Sosyal ve Psikoloji Açısından Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatısında Kolektif Davranış Belirleyicileri, Dede Korkut Okumaları (Ed.: Ramazan Korkmaz), İstanbul: Kesit Yayınları.
- DEVELLİOĞLU, F. (2001). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi.
- DURSUN, Y. (2011). “Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir”. Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, (12), s. 1-18.
- ELİUZ, Ü. (2001). Dede Korkut Hikâyelerindeki Şahıs Kadrosunun Karakter Yapıları Bakımından İncelenmesi. Bilig (18), s. 68-86.
- ERGİL, D. (2001). Şiddetin Kültürel Kökenleri. Bilim ve Teknik, (399), s. 40-41.
- ERGİN, M. (2021). Dede Korkut Kitabı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- FROM, E. (1994). Sevginin ve Şiddetin Kaynağı. Çev. Yurdanur Salman ve Nalan İçten. İstanbul: Payel Yayınevi.
- KORKMAZ, R. (2016). Arketipsel Sembolizm Açısından Dede Korkut Anlatılarındaki Yüce-Birey ve Alp-Bilge Tipi. Dede Korkut Okumaları (Ed.: Ramazan Korkmaz), İstanbul: Kesit Yayınları.
- KÖKNEL, Ö. (1996). Bireysel ve Toplumsal Şiddet. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- KURŞUN, H. (2016). Medya ve Şiddet. Yüksek lisans Tezi. Maltepe Üniversitesi. İstanbul.
- MİCHAUD, Y. (1991). Şiddet. Çev. C. Muhtaroglu. İstanbul: İletişim Yayınları.
- POLAT, O. (2016). Şiddet. Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, (22/1), s. 15-34.
- SAMİ, Ş. (1317). Kamus-ı Türkî. İstanbul: İkdam Matbaası.
- Türk Dil Kurumu. (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- TİMUÇİN, A. (2004). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Bulut Yayıncılık.
- YAVUZ, R. (2000). Biyolojik, Sosyolojik, Psikolojik Açıldan Şiddet (Ed.: İbrahim Balcıoğlu), İstanbul: Yüce Yayıncılık.